

Lokalizacijos raiška lietuviškojoje Georgo Wenkerio medžiagoje

Daiva Kardelytė-Grinevičienė

Geolingvistikos centras

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5

LT-10308, Vilnius, Lietuva

El. paštas: d.kardelyte@hotmail.lt

Santrauka

Tęsiant kognityvinės lingvistikos išplėtotus erdvės tyrimus, šiame straipsnyje analizuojama lokalizacijos raiška naujai atrastoje lietuviškojoje Georgo Wenkerio medžiagoje. Ją sudaro 59 lietuviškai užpildyti lapai, 1879–1890 m. gauti iš tuometei Vokietijai priklausiusios Mažosios Lietuvos kaimų. Kiekviename sakinių lape yra 40 vokiečių aukštaičių tarme užrašytų sakinių ir jų vertimai į lietuvių kalbą. Kadangi beveik pusėje Wenkerio sugalvotų vokiečių kalbos sakinių esama lokalizacijos erdvėje įvardijimų, tyrimui atrinkti tie, kuriuose realizuoti skirtingo sudėtingumo erdviniai santykiai. Todėl tyrimo objektas yra 14 vokiškų sakinių vertimai į lietuvių kalbą (iš viso – 557 sakiniai). Straipsnio tikslas yra ištirti, kokiomis raiškos priemonėmis vokiškuosiuose sakiniuose įvardyti erdvės santykiai reprezentuojami lietuviškuosiuose sakinių vertimuose, aptarti jų pasirinkimo motyvus ir autentiškumo problemą. Lietuviškuosiuose sakiniuose realizuoti erdviniai santykiai analizuojami, remiantis kognityvinės semantikos konceptualizacijos ir reikšmės interpretavimo teorijomis. Nustatant vietos raiškos priemonių autentiškumą, taikomas gretinamasis metodas.

Kiekviename vokiškajame sakinyje įvardytą erdvinę sceną pavaizdavus apibendrintoje vaizdinėje schemeje, aptariami erdvės santykių konceptualizavimo modeliai ir jiems realizuoti pasirinktos lietuvių kalbos raiškos priemonės. Nustačius lokalizacijos raiškos priemonių inventorių, aptariama jų pasirinkimo motyvacija, įvertinamas lietuviškųjų sakinių vietos raiškos priemonių autentiškumas.

Lietuviškosios medžiagos analizė parodė, jog joje projektuotų erdvinių scenų dalyvių būseną arba judėjimą dažniausiai įvardijamas prielinksninėmis konstrukcijomis. Sekant vokiškuoju originalu, šios lokalizacijos nuorodos gali būti papildytos patikslinančiais

prieveiksmiais. Tiek vietai, tiek kryptčiai įvardyti inesyvo ir iliatyvo linksniai vartojami retai.

Išanalizavus medžiagą galima kelti prielaidą, jog lietuvių kalba užrašytų vertimo variantų gausa ir raiškos priemonių inventoriaus pasirinkimas priklauso nuo vokiškuose sakiniuose projektuotų erdvinių scenų sudėtingumo. Paprastos, arba elementariosios erdvinės scenos, kurių dalyviai yra vienas ar daugiau trajektorių, esančių arba judančių į vieną orientyrą, išverstos be variantų, pasirenkant lietuvių kalbai prototipines raiškos priemones. Šių erdvinių scenų realizacijos, vokiškuose sakiniuose papildytos patikslinančiomis vietos nuorodomis, dažniausiai verstos pažodžiui. Daugiausiai vertimo variantų turi sudėtingosios erdvinės scenos. Jas įvardijančios lokalizacijos raiškos priemonės arba pažodžiui verstos iš vokiečių kalbos, arba, nutolstant nuo originalo, pasirinktas kūrybiškas vertimas. Taigi lietuviškųjų Wenkrio sakinių analizė atskleidžia juose vartotų vietos raiškos priemonių autentiškumo ir erdvinės scenos sudėtingumo ryšį. Lietuvių kalbai prototipinės lokalizacijos raiškos priemonės vertusiųjų asmenų buvo pasirinktos elementariosioms erdvinėms scenoms įvardyti. Pažodinis vertimas būdingas sudėtingosioms ir elementariosioms erdvinėms scenoms su papildomomis lokalizacijos nuorodomis. Neatmestina prielaida, jog toks vertimas pažodiniu laikytinas tik sąlyginai, nes jo priežastis gali būti ir vertusiojo asmens mokėta tarmė bei joje vartotos neprototipinės lokalizacijos raiškos priemonės.

Raktažodžiai: Georgas Wenkeris, tarmės, erdvinė scena, talpykla, trajektorius, orientyras, prielinksninė konstrukcija

Expression of localization in Lithuanian translations compiled by George Wenker

Summary

The present study deals with the expression of localization in the German-Lithuanian translations compiled by George Wenker in the years 1879 to 1890 in the villages of Minor Lithuania, which used to be part of the German territory. The whole corpus of the translations comprises 59 pages; each page contains 40 sentences written in High German and translated into Lithuanian. Since almost half of the German sentences (their overall number is 557) illustrate localization in space, the present study focuses on 14 German sentences exemplifying spatial relations of different complexity and examines their Lithuanian translations. The aim of the study is to investigate the means of expression of spatial relations in the German-Lithuanian translations, to analyze their motivation and authenticity within the framework of cognitive semantics, namely the theory of meaning construction and interpretation. A comparative method is applied in order to identify the authenticity of the means of expression.

In the first stage of the qualitative analysis a spatial scene was identified and illustrated in a general image schema in the German original sentences. The second stage of the analysis involved the conceptualization of spatial relations and their means of expression in the Lithuanian translations. The study explored the inventory of expressions of localization in the Lithuanian translations, their choice and authenticity.

The findings show that the trajector or its movement towards a landmark is realized by prepositional constructions. The latter may co-occur with adverbs specifying spatial relations, which are also attested in the German originals. Place or direction is rarely marked by inessive and illative case.

A variety of correspondences found in the Lithuanian translations may be dependent on the complexity of spatial scenes attested in the German originals. Simple spatial scenes involving one or two trajectors or their movement towards a landmark are rendered by prototypical expressions. Specified by additional reference to place in the German originals, they are most frequently translated literally. The translations of complex spatial scenes display the widest variety of correspondences which may represent literal or free translation. Prototypical expressions of localization were chosen when translating simple spatial scenes, whereas literal translation was more common when rendering complex scenes or simple scenes containing additional reference to place. However, literal translation may as well mirror the translator's dialect, which shows alternative expressions of localization.

Keywords: George Wenker, dialect, spatial scene, container, trajector, landmark, prepositional construction

1 Įvadas

Vokiečių kalbos atlaso darbų pradininkas ir pirmųjų lingvistinių žemėlapių autorius Georgas Wenkeris (1852–1911)¹ antroje XIX a. pusėje po tuometės Vokietijos teritorijoje buvusias mokyklas išsiuntinėjo lapus su keturiasdešimt paties sugalvotų sakinių (vok. *Wenkersätze*; plačiau žr. Lameli 2008, 255–259; REDE). Tyrėjo tikslas buvo šiuos sakinius gauti užrašytus visomis vokiečių kalbos tarmėmis. Tokiu būdu sukaupta medžiaga turėjo pasitarnauti nustatant vokiečių kalbos tarmių skirtumus ir padėti pagrindus vokiečių kalbos atlasui.

Išsiuntinėtuose lapuose be keturiasdešimties sakinių buvo ir septyni klausimai. Juose daugiausia teirautasi apie fonetikos dalykus, tačiau viename, šaštajame, pasirodo ir

---

¹ Plačiau apie Wenkerio asmenybę ir darbus žr. https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Wenker; www.regionalsprache.de (toliau straipsnyje – REDE).

sociolingvistinis aspektas. Wenkeris domėjosi, ar mokyklai priklausančioje teritorijoje yra kitų tautybių gyventojų (lenkų, danų, lietuvių ir kt.). Jei vokiečių kalbos tarmės toje vietovėje nėra plačiai vartojamos, tyrėjas pageidavo, kad vietiniai sakinius išverstų į savo kalbą (plačiau žr. Fleischer, Sommer 2012, 418–419; 431–436; REDE). Taigi Wenkeris atkreipė dėmesį ir į tuometėje Vokietijos teritorijoje gyvenusius kitakalbius. Todėl keturiasdešimt sakinių jų autoriui grįžo užrašyti ne tik vokiečių tarmėmis, bet taip pat prancūzų, fryzų, lenkų, danų ir kt. kalbomis. 1879–1880 m. iš Vokietijai priklausiusios Mažosios Lietuvos Wenkeris gavo ir 59 lietuviškai užpildytus sakinių lapus².

Lietuvių kalba užrašyti Wenkerio sakiniai yra tiek forma, tiek turiniu unikalūs, tačiau dar mažai tirtas XIX a. pabaigos vakarų Lietuvos tarmių duomenų šaltinis. Dėl XX a. pirmojoje pusėje susiklosčiusios politinės situacijos Vokietijoje saugota lietuviškoji Wenkerio medžiaga buvo sunkiai prieinama tyrėjams iš Lietuvos. Pirmieji ją susidomėjo ir 2012 m. mokslo bendruomenei pristatė vokiečių kalbininkai Jūrgas Fleischeris ir Florianas Sommeris (2012, 417–436). Lietuviškiesiems Wenkerio sakiniams skirtame straipsnyje jie aprašyti vokiečių kalbos atlaso duomenų rinkimo kontekste, trumpai aptarti rašybos ypatumai, vertimo problemos, šios medžiagos reikšmė lietuvių dialektologijai. Pateiktas vietų, iš kur buvo gauti lietuviškai užpildyti Wenkerio sakinių lapai, sąrašas ir abi iš Akmeniškių (dabar Šilutės r., Klaipėdos apskritis) gauto lapo pusės su perrašu. Šis apžvalginis straipsnis svarbus tarmėtyros istorijai, nes jame pirmą kartą pristatytas naujas tarmių medžiagos šaltinis.

Išsamiau kol kas tirti tik kuršininkų tarme užpildyti sakinių lapai iš Nidos. Christianė Schiller ir Dalia Kiseliūnaitė (2015, 379–402) straipsnyje aptarė juose užrašytų sakinių ortografijos dalykus – balsių, dvibalsių ir priebalsių rašybą. Jos taip pat apžvelgė antrąją Nidos sakinių lapo pusę, išryškino etnografinius, sociolingvistinius pateiktos informacijos aspektus. Išspausdinti ir sakinių lapų originalai su perrašu. Daugiau lietuvių kalba užrašytiems Wenkerio sakiniams skirtų tyrimų kol kas nėra.

2 Tyrimo medžiaga ir metodai

Beveik pusėje iš keturiasdešimties Wenkerio sudarytų vokiečių kalbos sakinių esama lokalizacijos erdvėje įvardijimų. Analizei atrinkti tie, kuriuose realizuoti skirtingo sudėtingumo erdvės santykiai. Taigi tyrimo objektas yra keturiolikos vokiškų sakinių vertimai į lietuvių kalbą, iš viso – 557 sakiniai. Medžiaga imta iš vokiečių kalbos atlaso

---

² Pagal dabartinį tarmių skirstymą (Girdenis, Zinkevičius 1966, 139–147) plotas, iš kurio buvo gauta lietuviška medžiaga, priskirtinas vakarų žemaičių ir Klaipėdos krašto aukštaičių partarmėms.

duomenų bazės REDE³. Tyrimo tikslas yra nustatyti lietuviškųjų Wenkerio sakinių vietos raiškos priemonių inventorių ir jo autentiškumą.

Tyrimo uždaviniai:

- a) nustatyti, kokiomis raiškos priemonėmis analizuojamuose lietuvių kalbos sakiniuose įvardijami erdvės santykiai;
- b) išanalizuoti minėtųjų raiškos priemonių pasirinkimo motyvus;
- c) įvertinti lietuviškų sakinių vietos raiškos priemonių autentiškumą.

Lokalizacijos raiška lietuviškuosiuose Wenkerio sakiniuose analizuojama, remiantis kognityvinės semantikos konceptualizacijos ir reikšmės interpretavimo teorijomis. Nustatant vietos raiškos priemonių autentiškumą, taikomas gretinamasis metodas.

Tiriant lokalizacijos erdvėje santykius ir jų realizavimą kalboje, esminė yra *konceptualizacijos* (angl. *conceptualization*) sąvoka. Ji apima žmogų pasiekiančios informacijos suvokimo ir susiejimo su konceptais procesus, konceptualiųjų struktūrų ir konceptualiosios sistemos sudarymą, kuris apibendrina visą žmogiškąją patirtį (Evans 2007, 38). Per konceptualizacijos procesą žmogus suvokia jį supantį pasaulį ir atsirenka raiškos priemones, kuriomis savo suvokinį realizuoja kalboje. Erdvės konceptualizavimo projekcijos kalboje analizuojamos išskiriant ir aprašant *erdvines scenas* (angl. *spatial scene*; Evans 2007, 203). Šios identifikuojamos pagal jų dalyvių – trajektorius ir orientyro – asimetrinį santykį. Santykinai iškilnesnis erdvinės scenos dalyvis, į kurį fokusuojamas pagrindinis dėmesys, yra *trajektorius* (angl. *trajectory*). Ne toks iškilus erdvinės scenos dalyvis, pagal kurį nustatoma trajektoriaus padėtis, laikomas *orientyru* (angl. *landmark*) (Langacker 1987, 217–220; Mikulskas 2005, 30). Nustatant trajektoriaus ir orientyro santykius svarbi yra *stebėtojo pozicija* (angl. *vantage point*; *viewpoint*), t. y. vieta, iš kurios erdvinė scena stebima (Langacker 1987, 122–126).

Erdvines scenas realizuojančios kalbinės raiškos priemonės analizuojant skirstomos į *prototipines* (angl. *prototype*; Evans 2007, 175), t. y. tipiškiausias, atspindinčias charakteringiausias konkrečios erdvinės scenos požymius, ir ne tokias tipiškas, *neprototipines* (dėl teorinių dalykų plačiau žr. Kardelytė-Grinevičienė 2015, 153–174; Kardelis, Kardelytė-Grinevičienė 2016).

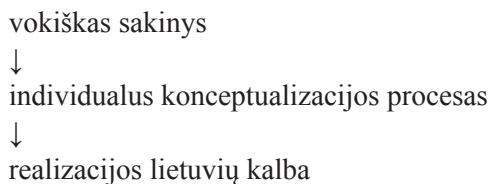
---

³ Vykdydamas Mokslo ir literatūros akademijos (Akademie der Wissenschaften und der Literatur) inicijuotą projektą „Digitaler Wenker-Atlas“ (DiWA), Vokiečių kalbos atlaso tyrimų centras (Forschungszentrum Deutscher Sprachatlas), įsikūręs Vokietijoje, Marburgo Filipo universitete, suskaitmenino ir į skaitmeninę erdvę sukėlė Wenkerio sukauptą medžiagą (vokiečių, danų, prancūzų, jidiš, kašubų, kroatų, latvių, lietuvių, olandų, fryzų, lenkų, slovėnų, sorbų, čekų, vengrų ir cimbrų kalbų duomenis).

Konceptualizacijos procesas glaudžiai siejasi su *konceptualiąja metafora* (angl. *conceptual metaphor*). Apimdama bendrąją žmogaus patirtį, vadinamąsias *enciklopedines*, arba *bendrąsias žinias* (angl. *encyclopedic information*), sudėtingesnę reiškinį ji leidžia suvokti per kitą, paprastesnę. Konceptualiąją metaforą galima aprašyti schema *A yra B*, kur metaforos objektas (A) suvokiamas per šaltinį (B). Kalboje konceptualioji metafora realizuojama metaforiniais pasakymais (Evans 2007, 72; Lakoff 2004, 9 tt; Kövecses 2002, 3–13).

Analizuojant lietuviškąją Wenkerio medžiagą svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog ji tiek forma, tiek turiniu išsiskiria iš kitų lietuvių kalbos tarmių šaltinių. Tradiciškai tarmių tyrimai remiasi medžiaga, kuri yra tikslingai išklausti leksikos vienetai arba rišlūs tekstai. Skiriamasis pastarųjų bruožas yra tas, kad pateikėjas pats kuria diskursą, kalboje projektuodamas jo generuojamų konceptualizacijos procesų rezultatus. Net atsakinėdamas į klausimus, pateikėjas juos „filtruoja“ per savo pasaulio, laiko ir erdvės suvokimo mechanizmą, sąmonėje kuria mentalinį modelį, o jam kalboje įprasmini pasirenka individualaus konceptualizacijos proceso padiktuotas kalbines raiškos priemonės.

Wenkerio sakiniai nėra rišlus pateikėjo sukurtas diskursas ar atsakymai į klausimus. Tai platesnio konteksto neturinčio įvykio, erdvės ar laiko scenos įvardijamo perpasakojimas. Šio kognityvinio proceso stimulus yra ne fizinis pasaulis, o jau sukurta kalbinė išraiška, todėl konceptualizacijos procesas ir jo realizacija priklauso nuo vertusiojo asmens perskaityto sakinio. Wenkerio sakinių vertimą apibendrintai galima suskirstyti į tris etapus (žr. 1 schemą):

1 schema. Wenkerio sakinių vertimo schema

Todėl analizuojant lietuviškąją Wenkerio medžiagą svarbu atsižvelgti ne tik į individualius vertusių asmenų konceptualizacijos procesus ir jų realizacijas kalboje, bet ir santykį su originalu – vokiškais sakiniais.

3 Erdvinių scenų analizė

Kadangi visomis kalbomis užpildytuose Wenkerio sakinių lapuose sakinių numeracija yra identiška (žr. REDE), jos laikomasi ir straipsnyje: analizuojami 1, 3, 4, 11, 14, 15, 24,

26, 33, 34, 36, 37, 38 ir 40 sakiniai. Pateikus anotuotą sakinį vokiečių kalba, nustačius jame įvardytos erdvinės scenos dalyvius ir jų santykius, šie projektuojami vaizdinėse schemose⁴. Vokiškų sakinių erdvės raiškos priemonių pasirinkimo motyvai plačiau neanalizuojami, tam reikėtų atskiro tyrimo. Atsižvelgus į vokiško sakinio erdvinės scenos realizaciją, aptariama, koks raiškos priemonių inventorių ir kodėl pasirinktas, ją nusakant lietuvių kalba.

Kadangi sakinių ortografija ir fonetikos dalykai nėra šio straipsnio objektas, tyrimo medžiaga pateikiama perrašyta bendrinės lietuvių kalbos rašmenimis, išlaikant morfologines ypatybes. Prie pavyzdžių nurodomos vietovės, iš kurių jie buvo gauti (visą vietovių sąrašą žr. Fleischer, Sommer 2012, 420–422).

3.1 Pirmasis sakiny

<i>Im</i>	<i>Winter</i>	<i>fliegen</i>	<i>die trocken</i>
PREP	žiema.DAT.SG	skristi.PRS.3PL	sausas.NOM.PL

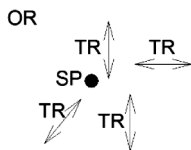
<i>Blätter</i>	<i>durch</i>	<i>die Luft</i>	<i>herum.</i>
lapas.NOM.PL	per	oras.ACC.SG	aplink(ui).ADV

‘Žiemą aplinkui ore skraido sausi lapai.’

Talpykla, arba orientyras, šioje erdvinėje scenoje yra substancija – oras ‘erdvė viršum žemės’ (plg. LKŽe; DD). Tokia talpykla neturi konkrečių ribų, jas sąlygiškai gali nustatyti kiekvienas, individualiai konceptualizuodamas trajektorių lokalizaciją. Aptariamojoje erdvinėje scenoje orientyro matmenys ir ribos nėra aktualios, nes jame judantys trajektoriniai neturi galutinio tikslo. Trajektorių ir orientyro santykiai įvardijami veiksmožodžiu *fliegen* ‘skristi, skraidyti’ ir prielinksniu *durch*→ACC ‘per’, šiame kontekste nurodančiu judėjimą per didesnę plotą ar teritoriją (plg. DD). Lokalizaciją patikslinantis prievoksmis *herum* ‘aplink(ui)’ nurodo deiktinę sakinio sudarytojo poziciją, todėl galima teigti, jog trajektoriniai juda aplink arba priešais stebėtoją, kuris yra ir pasakotojas. Jėgų dinamikos aspektas, o taip pat turimos enciklopedinės žinios suponuoja esant dar vieną šios erdvinės scenos dalyvį – vėją (lapai patys skraidyti negali). Vaizdinę pirmojo sakinio erdvinės scenos realizaciją žr. 2 schemoje.

Lietuvių kalba užrašytuose sakiniuose vietos raiškos priemonių inventorių įvairuoja. Variantų atsiradimą galėjo lemti tai, jog vertusieji skirtingai konceptualizavo erdvinės

⁴ *Vaizdinė schema* (angl. *image schema*) – tipinio erdvės santykių modelio, kognityvinės semantinio „paveiklo“ struktūros, sudarytos iš mūsų sąveikos su pasauliu ir naudojamos kasdieninėje patirtyje, grafinė reprezentacija (Langacker 1987).

2 schema. Erdvinė scena *aplinkui ore skraido sausi lapai*

scenos dalyvius ir jų santykius. Dauguma orientyrą suvokė kaip aiškių ribų neturinčią tuščiaavidurę talpyklą. Tokiais atvejais erdvės santykiams įvardyti su slinkties veiksmoždžiu dažniausiai vartota:

- a) prielinksninė konstrukcija *per*→ACC ir vietos nuorodos *aplink(ui)* (16 sakinių) arba *šen ir ten* (vienas atvejis), pavyzdžiui, (1) *Žiemą lek sausi lapai per orą aplink* (Anužai); (2) *Žiemoj lekia sausi lapai per orą šen ir ten* (Filatovas);
- b) prielinksninė konstrukcija *per*→ACC be patikslinančios nuorodos (10 sakinių), pavyzdžiui, (3) *Žiemoje lek sausieji lapai per orą* (Traksėdžiai).

Kita dalis vertusiųjų orientyrą konceptualizavo kaip tam tikras nematomas ribas turinčią talpyklą (29 sakiniai), o erdvinei scenai kalboje projektuoti rinkosi trejopas vietos raiškos priemones:

- a) kartotinės slinkties arba judėjimą orientyro viduje žymintį veiksmoždį (plg. Valiulytė 1998, 30–44) ir inesyvo linksnį (6 sakiniai) arba inesyvo linksnį su vietos nuoroda *aplinkui* (11 sakinių), pavyzdžiui, (4) *Žiemą lekioja sausi lapai ore* (Grablaukiai); (5) *Žiemoje lekia sausieji lapai ore aplink* (Karklė);
- b) kartotinės slinkties arba kelią į daikto vidų žymintį veiksmoždį ir prielinksninę konstrukciją *į*→ACC surieveksmiu *aplinkui* (9 sakiniai), pavyzdžiui, (6) *Žiemą lekioja sausieji lapai į orą aplinkui* (Sėlenai);
- c) kartotinės slinkties arba judėjimą orientyro viduje žymintį veiksmoždį su *po*→ACC (4 sakiniai) ir *po*→DAT (su leksema *padangė*, 1 sakiny), pavyzdžiui, (7) *Žiemoje lekioja sausieji lapai po orą* (Kriokiškiai), (8) *Žiemoje laksto sausi lapai po padangėms* (Laugaliai).

Užfiksuoti du neprototipiniai vertimo atvejai. Viename sakinyje erdvinė scena interpretuota abstrakčiai ir įvardyta tikrieveksmiu *aplink* – (9) *Žiemoj sausieji lapai aplink lekioja* (Glaudėnai). Kitu atveju fizinės erdvės talpykla pakeista būsenos ir vartojama leksema *sausra* – (10) *Žiemoj lekioja sausi lapai per sausrą* (Virkytai).

Vertimus į lietuvių kalbą palyginus su originaliu sakiniu matyti, jog vertusieji dažniausiai rinkosi lokalinio vokiečių kalbos prielinksnio *durch* atitikmenis *per*→ACC, *po*→ACC

ir inesyvo linksnį. Apibendrinta erdvinė nuoroda *herum* ‘aplink(ui)’ versta nereguliariai, greičiausiai dėl to, jog didelio semantinio svorio įvardijant analizuojamą erdvinę sceną lietuvių kalboje neturi. Kadangi prielinksnis *po*→ACC ir vietininko linksnis žymi kartotinės slinkties ar su slinktimi susijusio kartotinio veiksmo kelią orientyro viduje (plg. *išnešioja lapus po lauką / lauke* (Valiulytė 1998, 30–44)), galima daryti prielaidą, jog konstrukcija *po*→ACC ir inesyvo linksnis rodo prototipinę lietuvių kalbos vartoseną, o *per*→ACC – vokiečių kalbos įtaka. Variantus *į orą* ir *per sausrą* greičiausiai rinkosi prasčiau vokiečių kalbą mokėję asmenys.

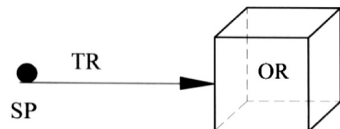
3.2 Trečiasis sakinyš

<i>Thu</i>	<i>Kohlen</i>	<i>in</i>	<i>den Ofen,</i>	<i>daß</i>
dėti.IMP.2SG	anglis.NOM.PL	į	krosnis.ACC.SG	kad

<i>die Milch</i>	<i>bald</i>	<i>an</i>	<i>zu</i>	<i>kochen</i>	<i>fängt.</i>
pienas.NOM.SG	greit.ADV	V.PTC	INF.PTC	virti.INF	pradėti.PRS.3SG

‘Dėk anglių į krosnį, kad pienas greit virti pradėtų.’

Trečiajame Wenkerio sakinyje projektuojamos erdvinės scenos dalyviai yra konkretūs fiziniai objektai. Orientyras – trijų dimensijų tuščiaavidurė talpa, turinti mobilią ribąsieną, per kurią į talpą galima įdėti arba iš jos išimti mobilių trajektorijų. Tokia erdvinė scena laikytina elementariaja (žr. 3 schemą).

3 schema. Erdvinė scena *dėk anglių į krosnį*

Erdvinės scenos dalyvių santykius vokiškame sakinyje nurodo slinkties veiksmažodžio imperatyvas ir prielinksninė konstrukcija *in*→ACC. Pagrindinės lokalinės šio prielinksnio reikšmės yra a) ‘nurodyti daikto, įvykio, būklės ir pan. buvimo vietą’, b) ‘nurodyti veiksmo kryptį į vietą ar daiktą’ (DD).

Lietuviškuose sakiniuose šiam lokalizacijos erdvėje modeliui realizuoti pasirinktos tokios pačios raiškos priemonės kaip ir vokiečių kalboje. Visuose vertimuose trajektorias ir orientyro santykiai įvardyti talpinimo reikšmę turinčiais veiksmažodžiais (*(i)dėk*, *(i)mesk*, *įpilk*, *įkrėsk* arba *daryk* ir prielinksnine konstrukcija *į*→ACC, pavyzdžiui: (11) *Dėk anglis į kakalį [...]* (Anužai); (12) *Įmesk anglis į kakalį [...]* (Būdupėnai).

Lietuvių kalboje prielinksnis $i \rightarrow \text{ACC}$ rodo artėjimą prie orientyro ar slinktį į jo vidų (Valiulytė 1998, 44). Nors minėtoji konstrukcija gali būti sinonimiškai vartojama su vietininko linksniu (ten pat), tokių atvejų analizuotoje medžiagoje nėra. Taigi aptariamą elementariąją erdvinę sceną verčiant į lietuvių kalbą pasirinkta prototipinė jos išraiška – slinkties veiksmažodis ir prielinksnis $i \rightarrow \text{ACC}$.

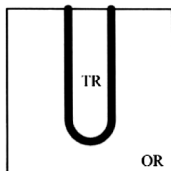
3.3 Ketvirtasis sakiny

<i>Der gute</i>	<i>alte</i>	<i>Mann</i>	<i>ist</i>	
geras.NOM.SG	senas.NOM.SG	vyras.NOM.SG	būti.PRS.3SG	
<i>mit</i>	<i>dem Pferde</i>	<i>durch's</i>	<i>Eis</i>	<i>gebrochen</i>
su	arklys.DAT.SG	per	ledas.ACC.SG	įlūžti.PST.PTCP
<i>und</i>	<i>in</i>	<i>das kalte</i>	<i>Wasser</i>	<i>gefallen.</i>
ir	į	šaltas.ACC.SG	vanduo.ACC.SG	įkristi.PST.PTCP

‘Geras senas vyras su arkliu į ledą įlūžo ir į šaltą vandenį įkrito.’

Ketvirtajame Wenkerio sakinyje projektuojamos dvi erdvinės scenos – trajektoriai pirmiausia veikia vieną orientyrą (ledą), po to patenka į kitą (vandenį). Ledas yra ir abiem bendra, ir jas skirianti horizontali fizinė riba. Pirmojoje erdvinėje scenoje šis orientyras konceptualizuojamas kaip plokštuma. Kadangi trajektoriai savo svorio jėga veikia orientyrą, aktualizuojamas jėgų dinamikos aspektas. Erdvinė scena rodo orientyro pažeidimą, vokiškame sakinyje įvardytą prielinksniu *durch* ‘nurodo judėjimą kiaurai pro ką’ (DD) ir veiksmažodžiu *brechen* ‘spaudžiant, panaudojant jėgą ką išardyti, pramušti, pralaužti’ (DD). Pirmąją erdvinę sceną patikslina antroji – trajektoriaus svorio jėgos paveiktas pirmasis orientyras buvo pralaužtas ir pasiektas kitas orientyras, t. y. vanduo. Taigi abiejų erdvinių scenų veiksmai yra nukreipti vertikaliai, todėl aktualizuojamas GYLIO konceptas (žr. 4 schemą).

Patekimą į vandenį žyminčiai erdvinei scenai lietuvių kalboje realizuoti visi vertusieji rinkosi prototipinę išraišką – kritimą žyminčius veiksmažodžius ir prielinksnį $i \rightarrow \text{ACC}$

4 schema. Erdvinės scenos *geras senas vyras su arkliu į ledą įlūžo ir į šaltą vandenį įkrito*

(plg. Šukys 1998, 387), pavyzdžiui, (13) *Ansai gerasis, senas vyras yra su arkliu ant ledo įlūžęs ir į šaltą vandenį įvirtęs* (Didšiliai); (14) *Geras, senas vyras yra su arkliu ant ledo įlūžęs ir į šaltą vandenį įpuolęs* (Karklė).

Ledo lūžimą įvardijančios erdvinės scenos vertimuose taip pat išlaikyti gylio ir jėgos aspektai, tačiau jie realizuoti skirtingomis raiškos priemonėmis. Dažniausiai (37 kartus) vartota konstrukcija, sudaryta iš lūžimą žyminčio veiksmožodžio ir prielinksnio *per*→ACC, pavyzdžiui, (15) *Gerasis, senasis vyras su arkliu per ledą įlūžo* [...] (Kriokiškiai). GYLIO konceptui kalboje projektuoti pasitelkta ir tos pačios reikšmės veiksmožodžio bei prielinksnio *į*→ACC konstrukcija (13 sakinių), pavyzdžiui, (16) *Senas geras vyras su arkliu į ledą įlūžęs* [...] (Borovoje). Po vieną kartą pavartota prielinksninė konstrukcija *pro*→ACC ((17) *Tas gerasis senasis vyras yra su arkliu pro ledą pralūžęs* [...] (Mingė)) ir prieveiksmis *kiaurai* ((18) *Tas gers, senas žmogus yra su arkliu kiaurai ledaus įlūžęs* [...] (Žalgiriai)). Viename vertime orientyras apskritai eliminuotas – (19) *Gers senas žmogelis su savo arkliu yra įlūžęs* [...] (Pakalnė).

Kadangi pirmąją erdvinę sceną (įlūžimą) papildanti antroji (kritimas į vandenį) nurodo, jog per ledą trajektoriai patenka į kitą orientyrą, sakiniuose su prielinksniais *per*→ACC ir *pro*→ACC ledas suvokiamas kaip riba, dalijanti erdvę į esančią virš ir po juo. Tokiais atvejais vertusieji pasirinko prototipines raiškos priemones, įvardijančias patekimą iš vienos erdvės į kitą, įveikus tam tikrą kliūtį. Prototipiškai prielinksnis *per*→ACC vartojamas su užpildytą erdvę, vientisus daiktus kaip medžiagą žyminčiais daiktavardžiais, o jo konstrukcijos su veiksmoždžiais nurodo slinkties kelią *kiaurai* daiktą kaip kliūtį. Tokioms erdvinėms scenoms įvardyti lietuvių kalboje vartojamas ir prielinksnis *pro*→ACC (Valiulytė 1998, 119, 122; Šukys 1998, 448–449).

Skirtingų prielinksninių konstrukcijų pasirinkimą galėjo lemti ne tik individualus vertusiųjų erdvės suvokimas, bet ir mokėta tarmė. Fonetinis prielinksnio *pro*→ACC variantas *pra* rodo šią formą esant aukštaitišką (LKŽe užrašyta iš Obelių, Dieveniškų, Gervėčių). Tarmės įtaka greičiausiai reikėtų aiškinti ir šešiuose analizuojamo sakinio variantuose vartotą prielinksnį *ant*→GEN, pavyzdžiui, (20) *Ansai gerasis, senas vyras yra su arkliu ant ledo įlūžęs* [...] (Didšiliai); (21) *Tas sens gers vyrs yra ant ledo įlūžęs* [...] (Jonaičiai). Šių sakinių erdvinės scenos susideda iš dviejų viena paskui kitą einančių: trajektorių buvimas ant ledo ir trajektorių įlūžimas, suvokiamas kaip sąlytis su vandeniu. Abiejų šių mikroscenų dalyviai yra tie patys, skiriasi tik jų santykiai. Buvimą ant ledo lietuvių kalboje įvardija prielinksninė konstrukcija *ant*→GEN, o jėgos veikimą – vokiečių kalbos prielinksnio *durch* ‘per’ funkciją perėmęs veiksmožodis *lūžti*.

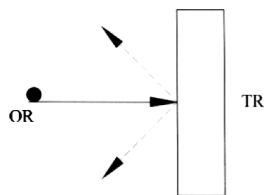
3.4 Vienuoliktasis sakiny

Ich   *schlage*   *Dich*   *gleich*   *mit*   *dem Kochlöffel*
aš.NOM.SG   trenkti.PRS.1SG   tu.ACC.SG   tuoj(au).ADV   su   samtis.DAT.SG

um   *die Ohren,*   *Du*   *Affe!*
aplink   ausis.ACC.PL   tu.NOM.SG   beždžionė.NOM.SG

‘Aš tuoj trenksiu tau su samčiu per ausis, tu beždžione!’

Vienuoliktame Wenkerio sakinyje trajektorias ir orientyro santykiai nusakomi smogimo arba mušimo veiksmažodžiu *schlagen* ‘mušti, trenkti, kirsti’ (DD). Jis rodo ne trajektorius buvimą orientyre ar judėjimą link jo, o kontaktą. Taigi orientyras šiuo atveju konceptualizuojamas kaip plokštuma (žr. 5 schemą).

5 schema. Trajektorias ir orientyro santykis, išreikštas smogimo arba mušimo veiksmažodžiais

Smogimo arba mušimo veiksmažodžiai išlaikyti ir lietuviškuosiuose vertimuose – erdvinės scenos dalyvių santykis nusakomas leksemomis *kirsti*, *mušti*, *duoti*. Tačiau vokiškame originale trajektorias ir orientyro ryšius realizuojančio prielinksnio *um*→ACC ‘aplink, apie’ atitikmenys labai įvairuoja. Dažniausias (36 sakiniuose) su smogimo arba mušimo veiksmažodžiais vartotas prototipinis prielinksnis *per*→ACC (Šukys 1998, 450), pavyzdžiui, (22) *Aš mušiu tave tuojau su samčiu per ausis!* (Ventė); (23) *Aš tau tuojau mušiu su samčiu per ausį, tu beždžione!* (Paupuliai). Tokiuose kontekstuose orientyras suvokiamas kaip plokštuma.

Dvidešimtyje sakinių erdvinės scenos dalyvių santykiams įvardyti pasirinkti prielinksniai *aplink*→ACC (12 kartų) ir *apie*→ACC (8 kartai), pavyzdžiui, (24) *Aš mušiu tau tuojau su samčiu aplink ausis tu beždžione!* (Pėteraičiai); (25) *Aš tave tuojau mušiu su samčiu apie ausis, tu beždžione!* (Traksėdžiai). Prielinksniai *aplink*→ACC ir *apie*→ACC pateiktuose pavyzdžiuose nerealizuoja smogimo arba mušimo veiksmažodžiais nurodomo veiksmo tikslo ir sąlyčio aspekto, erdvių santykių projekcija kalboje nėra baigtinė, todėl ši išraiška laikytina neprototipine. Prie neprototipinių priskirtinos ir, greičiausiai, dėl silpnesnių vokiečių kalbos žinių pasirinktos nemotyvuotos raiškos priemonės, pa-

vyzdžiui, (26) *Aš tau tuojaus su samčiu į kaklą mušiu, tu beždžionie!* (Rudynai); (27) *Aš tave tuojaus su verdančiu samčiu mušiu, tu beždžionie!* (Glaudėnai). 26 sakinyje orientyras įvardytas originalo neatitinkančia leksema ir prielinksnine konstrukcija *į*→ACC, o 27 – apskritai eliminuotas.

Aptariamųjų vietos raiškos priemonių pasirinkimo motyvus nustatyti sunku. Galimas daiktas, jog prielinksniai *aplink*→ACC ir *apie*→ACC buvo pažodžiui išversti iš vokiečių kalbos. Tačiau neatmestina prielaida, jog šios konstrukcijos galėjo būti vartojamos gimtosiose vertusiųjų šnektose. Tokiems samprotavimams pagrindo suteikia, pavyzdžiui, aptariamąsios erdvinės scenos realizacija prielinksniu *terp*→GEN – (28) *Aš tau su samčiu mušu terp ausų, tu beždžionie!* (Petrikai). Konstrukcija *terp*→GEN prototipiškai vartojama šiaurinėje panevėžiškių patarmės ploto dalyje, kur ją įvardijamas tiek buvimas orientyre arba jame vykstantis veiksmas, tiek ir judėjimas link orientyro ar į jo vidų (t. y. ji atlieka inesyvo ir iliatyvo linksnių funkcijas; LKTCH 2004, 180; Šukys 1998, 513). Remiantis tokia paralele, 28 pavyzdžio vertimą būtų galima interpretuoti kaip *mušti į ausis*, plg. pavyzdžius iš LKŽe: (29) *Kad žiebė (skėlė) jam į ausį, tas tįst i guli!* (Gaurė); (30) *Drožk (pilk) jam į ausis, kad netyli!* (Ėriškiai).

3.5 Keturioliktasis sakiny

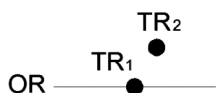
<i>Mein</i>	<i>liebes</i>	<i>Kind,</i>	<i>bleib</i>
manas.NOM.SG	mielas.NOM.SG	vaikas.NOM.SG	pasilikti.IMP.2SG

<i>hier</i>	<i>unten</i>	<i>stehn,</i>	<i>die bösen</i>	<i>Gänse</i>
čia.ADV	apačioje.ADV	stovėti.INF	pikta.NOM.PL	žąsis.NOM.PL

<i>beißen</i>	<i>Dich</i>	<i>todt.</i>
žnaibyti.PRS.3PL	tu.ACC.SG	mirtinai.V.PTC

‘Mano mielas vaike, lik čia, apačioje, stovėti, piktos žąsys užžnaibys tave negyvai.’

Keturioliktajame sakinyje projektuojama fizinės erdvės scena yra abstrakti, joje nėra aiškaus orientyro. Nekonkrečios vietos nuorodos, įvardytosrieveiksniu *hier* ‘čia’, lokalizaciją patikslinančiurieveiksniu *unten* ‘apačioje; žemai’ ir veiksmoždžiu *bleiben* ‘(pasi)likti’, rodo, jog pasakotojas yra žemiau nei trajektoriai (žąsys) (žr. 6 schemą).

6 schema. Skirtinguose aukščiuose esantys trajektoriai

Išskirtini du stambesni lietuviškų sakinių vertimo modeliai:

- a) versti abu vokiečių kalbosrieveiksmiai: *šičion apačioj* (12 kartų), *čion apačioj* (6), *šišon žemai* (7), *čia žemai* (5), *čion(ai) žemai* (5), *šičia apačioj* (3), *šičia žemai* (2), *čia apačioj*. Tokių vertimų yra daugiausiai – 41 sakiny, pavyzdžiui, (31) *Mano miels kūdiki, pasilik šišon žemai stovėti [...]* (Lazdynai); (32) *Mano miels kūdiki, lik čia žemai stovėti [...]* (Mažučiai). Du kartus lokalizacijai nusakyti pasirinktos trys viena kitą patikslinančios vietos nuorodos – *šičia žemai apačioj*, pavyzdžiui, (33) *Mano miels kūdiki, pasilik šičia žemai apačioj [...]* (Kintai);
- b) versta tik viena vietos nuoroda. Ji įvardytarieveiksmiais *apačioj* (4 sakiniai), *šišon* (3), *žemai* (2) ir vieną kartą pavartotu *čia*, pavyzdžiui, (34) *Mano miels kūdiki, pasilik šišon stovėti [...]* (Būdupėnai); (35) *Miels kūdiki, pasilik žemai stovėti [...]* (Grablaukiai).

Daugumoje vertimų perteiktos originale vartotų vietos nuorodų reikšmės laikytinos prototipinėmis. Prie neprototipinių priskirtini iliatyvo ir inesyvo formų konkurenciją (dėl termino žr. Kardelytė-Grinevičienė 2014, 104–119) rodantys atvejai, pavyzdžiui, (36) *Mano miels kūdiki, pasilik apačion stovėti [...]* (Kuršiai, Luknojai, Petreliai, Šakiai); (37) *Mano miels kūdiki, pasilik žemyn stovėti [...]* (Petrikai, Tatamiškiai, Ventė). Nurodytuose sakiniuose vietoje laukiamų inesyvo formų vartotas iliatyvas.

3.6 Penkioliktasis sakiny

<i>Du</i>	<i>hast</i>	<i>heute</i>	<i>am meisten</i>	<i>gelernt</i>
tu.NOM.SG	turėti.PRS.2SG	šiandien.ADV	daug.SUPL	mokytiis.PST.PTCP

<i>und</i>	<i>bist</i>	<i>artig</i>	<i>gewesen,</i>	<i>Du</i>
ir	būti.PRS.2SG	klusnus.NOM.SG	būti. PST.PTCP	tu.NOM.SG

<i>darfst</i>	<i>früher</i>	<i>nach</i>	<i>Hause</i>	<i>gehn</i>
galėti.PRS.2SG	anksti.COMP	į	namas.DAT.SG	eiti.INF

<i>als</i>	<i>die Andern.</i>
nei	kitas.NOM.PL

‘Tu šiandien daug mokeisi ir klusnus buvai, tu gali anksčiau už kitus į namus eiti.’

Trajektoriaus judėjimas link orientyro arba įjį yra prototipinė lokalizacijos fiziniėje erdvėje realizacija (žr. 3 schemą 75 psl.). Greičiausiai dėl šios erdvinės scenos universalumo vertusiems asmenims nekilo sunkumų užrašant ją lietuvių kalba. Beveik visuose

sakiniuose trajektorijos lokalizacija įvardijama slinkties veiksmažodžio ir inesyvo arba prieveiksmio konstrukcija. Dominuoja leksemos *namai* inesyvo forma *namon* (30 sakinių) ir fonetiniai suprieveiksmėjusios formos *namo* variantai, pavyzdžiui, (38) [...] *tu gali anksčiau namon eiti, kaip kiti* (Kriokiškiai); (39) [...] *tu gali anksčiau namo eit kaip kiti* (Kutkūnai). Vieną kartą pavartota adesyvo forma (40) [...] *dėl to gali anksčiau namiepi eti* (Petrikai). Pastebėtina, kad nors verčiant kitas judėjimą į ar link orientyro įvardijančias erdvinės scenas vartota prielinksninė konstrukcija *į*→ACC, aptariamasis erdvinės scenos vertimuose jos nėra.

3.7 Dvidešimt ketvirtasis sakiny

<i>Als</i>	<i>wir</i>	<i>gestern</i>	<i>Abend</i>	<i>zurück</i>	<i>kamen,</i>
kai	mes.NOM.PL	vakar.ADV	vakaras.ACC.SG	atgal.ADV	ateiti.PST.1PL

<i>da</i>	<i>lagen</i>	<i>die Andern</i>	<i>schon</i>	<i>zu</i>
tuomet.ADV	gulėti.PST.3PL	kitas.NOM.PL	jau.ADV	į

<i>Bett</i>	<i>und</i>	<i>waren</i>	<i>fest</i>	<i>am</i>	<i>schlafen.</i>
lova.DAT.SG	ir	būti.PST.3PL	kietai.ADV	prie	miegoti.INF

‘Kai mes vakar vakare grįžome, kiti jau gulėjo lovoje ir kietai miegojo.’

Dvidešimt ketvirtojo sakinio erdvinės scenos dalyvių santykis gali būti interpretuojamas dvejopai:

- a) orientyras *lova* konceptualizuojamas kaip atvira talpykla – plokštuma, ant kurios yra trajektorius;
- b) orientyras yra sudarytas iš plokštumos ir lanksčios medžiagos, t. y. patalų. Tokiu atveju trajektorius lokalizuojamas iš dalies uždaroje talpykloje (žr. 7 schemą).

OR TR ●

7 schema. Talpykla, įvardijama leksema *lova*

Pasak Šukio (1998, 355), erdvinė scena *gulėjo lovoje* žymi gulėjimą po patalais, o *ant lovos* – jos paviršiuje, neapsiklojus. Dvidešimt ketvirtojo sakinio vertimuose į lietuvių kalbą *lova* konceptualizuojama kaip iš dalies uždara talpykla. Tokia interpretacija itin ryškiai aktualizuojama trylikoje sakinių, kur orientyras įvardijamas ne leksema *lova*, o *patalas* arba *patalai*, pavyzdžiui, (41) [...] *kiti jau patale gulėjo, ir stipriai miegojo* (Kunkiai); (42) [...] *gulėjo jau visi pataluose ir buvo visai užmigę* (Kintai).

Aptariamąsios erdvinės scenos dalyvių santykiams lietuviškuose sakiniuose įvardyti pasirinktas dvejopas inventorius. Dažniausiai (39 sakiniai) vartotas inesyvo linksnis, pavyzdžiui, (43) [...] *gulėjo kiti lovoje drūtai miegodami* (Natkiškiai); (44) [...] *jau visi lovoje gulėjo ir drūtai miegojo* (Kuršiai). Keturiolikoje sakinių vartota vakarų žemaičiams ir Klaipėdos krašto aukštaičiams būdinga inesyvo reikšmę turinti prielinksninė konstrukcija *į*→ACC (LKTCH 2004, 274; Bakšienė, Vaišnienė 2014, 53), pavyzdžiui, (45) [...] *gulėjo kiti jau į lovą ir buvo stipriai įmigę* (Melnragė); (46) [...] *jau kiti gulėjo į lovą ir sunkiai buvo įmigę* (Rokai).

Neprototipinė aptariamąsios erdvinės scenos realizacija laikytina konkuruojanti lokatyvų formų vartosenai, pavyzdžiui, (47) [...] *kiti jau gulėjo lovon ir drūčiai miegojo* (Filatovas). Lokatyvų formų konkurenciją rodo vietoje laukiamo inesyvo linksnio su statiniu veiksmažodžiu *gulėti* vartojamas iliatyvas. Prie neprototipinių priskirtini ir šeši sakiniai, kur erdvinė scena apskritai eliminuota, išverstas tik veiksmažodis *gulėti*, pavyzdžiui, (48) [...] *visi kiti jau gulėjo ir įmigę buvo* (Laugaliai, Paupuliai, Pėteraičiai, Prūsėliai, Rudynai, Glaudėnai). Nors ir nutolę nuo originalo, tokie vertimo variantai perteikia sakinio prasmę, todėl laikytini kūrybiniais.

3.8 Dvidešimt šeštasis sakiny

<i>Hinter</i>	<i>unserm</i>	<i>Hause</i>	<i>stehen</i>	<i>drei</i>
už	mes.DAT.PL	namas.DAT.SG	stovėti.PRS.3PL	trys.NOM

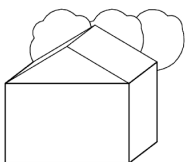
<i>schöne</i>	<i>Apfelbäumchen</i>	<i>mit</i>	<i>rothen</i>
gražus.NOM.PL	obelaitė.NOM.PL	su	raudonas.DAT.PL

Aepfelchen.

obuoliukas.DAT.PL

‘Už mūsų namo stovi trys gražios obelaitės su raudonais obuoliukais.’

Dvidešimt šeštajame Wenkerio sakinyje projektuojama erdvinė scena yra statinė. Jos dalyviai lokalizuojami iš kalbėtojo, esančio priešingoje pusėje nei trajektoriai (obelys), perspektyvos. Erdvinės scenos dalyvių santykis įvardijamas prielinksniu *hinter* ‘už’ (žr. 8 schemą).

8 schema. Erdvinė scena *už namo*

Visi šią erdvinę sceną į lietuvių kalbą vertę asmenys ją konceptualizavo, pasitelkę deiktinę strategiją, todėl vertimo variantų nėra. Erdvinės scenos dalyvių santykį visuose vertimuose nurodo statinio veiksmožodžio, žyminčio buvimą tam tikroje vietoje, ir prielinksnio už→GEN konstrukcija, pavyzdžiui: (49) *Už mūs buto sto trys obelaitės su raudonais obuolaičiais* (Kutkūnai); (50) *Už mūsų trobos stov trys gražios obelikės su raudonais obuoliukais* (Kriokiškiai). Prielinksnis už→GEN lietuvių kalboje prototipiškai vartojamas, įvardijant trajektorių lokalizaciją priešingoje nei fasadinė objekto pusė (Valiulytė 1998, 147).

3.9 Trisdešimt trečiasis sakinyš

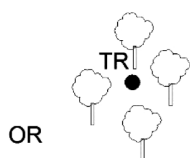
<i>Sein</i>	<i>Bruder</i>	<i>will</i>	<i>sich</i>	<i>zwei</i>
jis.NOM.SG	brolis.NOM.SG	norėti.PRS.3SG	REFL.PRS	du.ACC

<i>schöne</i>	<i>neue</i>	<i>Häuser</i>	<i>in</i>	<i>eurem</i>
gažus.ACC.PL	naujas.ACC.PL	namas.ACC.PL	į	jūs.DAT.PL

<i>Garten</i>	<i>bauen.</i>
sodas. DAT.PL	statyti.INF

‘Jo brolis nori jūsų sode pasistatyti du gražius naujus namus.’

Trisdešimt trečiajame Wenkerio sakinyje projektuojama elementarioji fizinės erdvės scena: orientyras yra fizinės arba numanomas ribas turintis užpildytas landšafto regionas, kur lokalizuojami fiziniai trajektoriai. Vokiškame sakinyje erdvinės scenos dalyvių santykiai įvardyti buvimo vietą žyminčia prielinksnine konstrukcija *in*→DAT (žr. 9 schemą).

9 schema. Lokalizacija užpildytame landšafto regione

Lietuviškuose trisdešimt trečiojo sakinio vertimuose lokalizaciją žymi dvi prototipinės raiškos priemonės:

- inesyvo linksnis (30 sakinių), pavyzdžiui, (51) *Jo brolis nor du gražiu butu jūs darže pasibudavoti* (Sausgalviai); (52) *Jo brolis nor jūsų darže dvi fainas, naujas trobas budavotis* (Rudynai);

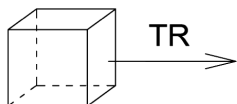
- b) vakarų žemaičių ir Klaipėdos krašto aukštaičių patarmėms būdinga inesyvo funkciją atliekanti statinio veiksmažodžio ir prielinksnio $i \rightarrow \text{ACC}$ konstrukcija (LKTCH 2004, 274; Bakšienė, Vaišnienė 2014, 53). Ji vartota 29 sakiniuose, pavyzdžiui, (53) *Jo brolis nor du gražius naujus butus į jujų daržą budavoti* (Virkytai); (54) *Jo brolis nor sau du gražiu butu į jūsų sodą budavoti* (Šakūnėliai).

3.10 Trisdešimt ketvirtasis sakiny

<i>Das Wort</i>	<i>kam</i>	<i>ihm</i>	<i>von</i>	<i>Herzen!</i>
žodis.NOM.SG	eiti.PST.3SG	jis.DAT.SG	nuo	širdis.DAT.SG

‘Žodis ėjo jam iš širdies.’

Trisdešimt ketvirtajame Wenkerio sakinyje metaforiniu pasakymu realizuojama konceptualioji metafora. Kognityvinės krypties atstovai metaforą suvokia ne kaip meninės raiškos priemonę ar kalbos puošmeną, o kaip mąstymo būdą. Žmonės mąsto ir veikia pagal tam tikras schemas, kurias ir įvardija konceptualioji metafora. Ji yra pagrindinis mechanizmas, kuriuo remdamasis žmogus suvokia abstrakčiasias sąvokas ir abstrakčiai mąsto (Lakoff 2004, 9tt). Trisdešimt ketvirtajame Wenkerio sakinyje ŠIRDIES konceptas taip pat suvokiamas kaip talpykla, į kurią gali įeiti ir iš jos išeiti trajektoriai – žodžiai (plg. Būdvytytė, Toleikienė 2003, 134–144). Tai yra prototipinė konceptualiosios metaforos realizacija kalboje – fizinės erdvės modelis perkeliamas abstrakčiai situacijai nusakyti, plg. fizinės erdvės sceną *Jonas išėjo iš namo* (žr. 10 schemą).

10 pav. Erdvinė scena *Jonas išėjo iš namo* = žodžiai ėjo iš širdies

Vokiškame sakinyje erdvinės scenos dalyvių santykius rodo slinkties veiksmažodžio ir prielinksnio $von \rightarrow \text{DAT}$ konstrukcija. Į lietuvių kalbą išverstų sakinių metaforinio projektavimo modelis atitinka vokiškąjį. Erdvinės scenos dalyvių santykiams įvardyti vartotos dvi prielinksninės konstrukcijos:

- prototipinė slinkties veiksmažodžio ir prielinksnio $iš \rightarrow \text{GEN}$, pavyzdžiui, (55) *Tas žodis jam iš širdies parėjo* (Grablaukai);
- raštų kalbai būdinga slinkties veiksmažodžio ir prielinksnio $nuo \rightarrow \text{GEN}$ (plg. LKŽe), pavyzdžiui, (56) *Tas žodis parėjo jam nuo širdies* (Žalgiriai).

Neprototipinės vartosenos atvejų neužfiksuota.

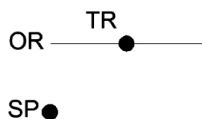
3.11 Trisdešimt šeštasis sakinys

Was   *sitzen*   *da*   *für*   *Vögelchen*
kas.NOM   tupėti.PRS.3PL   čia.ADV   už   paukštelis.NOM.PL

oben   *auf*   *dem Mäuerchen?*
viršuje.ADV   ant   mūrelis.DAT.SG

‘Kokie čia paukšteliai tupi viršuje, ant mūrelio.’

Trisdešimt šeštajame Wenkerio sakinyje būsenos veiksmažodžio *sitzen* ‘sėdėti’ ir prielinksnio *auf*→DAT ‘ant’ konstrukcija įvardytas erdvinės scenos dalyvių santykis rodo sąlytį. Trajektoriaus ir orientyro padėtis nusakoma, pasitelkus deiktinę strategiją. Pagal stebėtojo užimamą fizinę padėtį erdvinės scenos dalyvių buvimo vieta patikslinama prieveiksmiu *oben* ‘viršuj(e)’. Jis rodo, jog stebėtojas (kuris atlieka ir pasakotojo funkciją) yra žemiau nei erdvinės scenos dalyvių lokalizacijos vieta (žr. 11 schemą).

11 schema. Erdvinė scena *paukšteliai tupi viršuje, ant mūrelio*

Sąlyčio aspektas išlaikytas ir lietuviškuose šio sakinio vertimuose. Erdvinės scenos dalyvių santykiams įvardyti dažniausiai vartota prototipinė būsenos veiksmažodžio ir prielinksnio *ant*→GEN konstrukcija (33 sakiniai). Laikantis vokiškojo originalo, ji tikslinta prieveiksmiais *viršuj* (23 sakiniai) ir *aukštai* (10 sakinių), pavyzdžiui, (57) *Kas čia per paukšteliai sėd viršuj ant mūrelio?* (Kriokiškiai); (58) *Kas čia per paukštyčiai aukštai ant mūrelio sėdi?* (Kuršiai). Keturiuose sakiniuose erdvinės scenos realizacija papildyta prieveiksmiu *ten* (trijuose – *ten aukštai ant*; viename – *ten viršuj ant*), pavyzdžiui, (59) *Kas sėd ten per paukštukai ten aukštai ant mūrelių?* (Pėteraičiai); (60) *Kas per paukštukaičiai tup ten viršuj ant mūruko?* (Rudynai).

Aštuoniolikoje sakinių vartota tik prielinksninė konstrukcija (be patikslinančio prieveiksmio), pavyzdžiui, (61) *Kas tup čia per paukšteliai ant to mūrelio?* (Lazdynai); (62) *Kas per paukštyčiai sėd ant mūrelio?* (Metirkviečiai). Vieną kartą aptariamoji erdvinė scena įvardyta būsenos veiksmažodžio, prieveiksmio *ten* ir prielinksnio *ant*→GEN konstrukcija – (63) *Kas tie per paukšteliai yra kurie ten ant mūro sėdž?* (Glaudėnai).

Taigi į lietuvių kalbą versdami trisdešimt šeštąjį Wenkerio sakinį, vertusieji dažniausiai rinkosi prototipines erdvės raiškos priemones. Prie neprototipinių priskirtinas tik vienas vertimo variantas – (64) *Kas sėd per paukštyčiai viršaus mūreli?* (Filatovas). Jį interpretuoti sunku, nes nėra aišku, koks leksemos *mūrelis* linksnis pavartotas. Dviejose anketose šis sakinyš neišverstas.

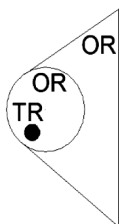
3.12 Trisdešimt septintasis sakinyš

<i>Die Bauern</i> valstietis.NOM.PL	<i>hatten</i> turėti.PST.PTCP	<i>fünf</i> penki.ACC	<i>Ochsen</i> ožka.ACC.PL	<i>und</i> ir	
<i>neun</i> devyni.ACC	<i>Kühe</i> karvė.ACC.PL	<i>und</i> ir	<i>zwölf</i> dvylika.ACC	<i>Schäfchen</i> avelė.ACC.PL	<i>vor</i> iš
<i>das Dorf</i> kaimas.ACC.SG	<i>gebracht,</i> išvaryti.PST.PTCP	<i>die</i> kuris.NOM.PL	<i>wollten</i> norėti.PST.3PL		

sie   *verkaufen.*
jie.NOM.PL   prduoti.INF

‘Valstiečiai penkias ožkas, devynias karves ir dvylika avelių iš kaimo išvarė, jas jie norėjo parduoti.’

Trisdešimt septintojo sakinio erdvinėje scenoje trajektorių (naminių gyvulių) lokalizacija siejasi ne su vienu, o su dviem orientyrais: erdve, į kurią gyvuliai buvo atvaryti, ir vieta, įvardijama leksema *das Dorf* ‘kaimas’. Pagal ją identifikuojama gyvulių buvimo vieta. Kai erdvinėse scenose yra ne vienas, o daugiau orientyrų, šie vadinami kaimyniniais (Langacker 1987, 217–219). Pirmiausia aktualizuojamas mažesnis, geometriškai paprastesnis, ryškesnis orientyras, vadinamas pirminiu objektu (angl. *primary object*). Didesnių matmenų, sunkiau geometriškai apibrėžiamas orientyras yra antrinis objektas (angl. *secondary object*) (Malesa 2003, 61–62). Analizuojamame sakinyje pirminiu objektu laikytina gyvulių buvimo vieta, o antriniu – kaimas (žr. 12 schemą).

12 schema. Erdvinė scena su kaimyniniais orientyrais

Erdvinės scenos dalyvių lokalizacija modeliuota ir kalbinės raiškos inventorių pasirinktas, atsižvelgus į antrinį objektą. Vokiečių kalboje erdvinės scenos dalyvių santykiai įvardyti prielinksniu *vor*→ACC ‘iš’, rodančiu, jog valstiečiai išvardytus gyvulius išginė iš kaimo, t. y. peržengė vieno orientyro ribą ir įėjo į kitą. Šis daugiareikšmis vokiečių kalbos prielinksnis ir nenurodyta stebėtojo pozicija greičiausiai ir lėmė, kad aptariamasis sakinytis turi itin daug erdvinės scenos vertimo interpretacijų – net 13.

Išskirtini trys trisdešimt septintojo sakinio erdvinės scenos konceptualizavimo ir vertimo modeliai:

- a) išorinės jėgos paveikti trajektoriai priartėja prie antrinio orientyro (nedetalizuojama, iš kurios jo pusės). Šiam modeliui įvardyti vertusieji dažniausiai (23 sakiniai) rinkosi konstrukciją, sudarytą iš varymo ar gabenimo veiksmažodžio ir žemaičių šnektoms būdingo prielinksnio *prie*→GEN ‘pas’ (Valiulytė 1989, 136), pavyzdžiui, (65) *Būrai turėjo penkis jaučius ir devynias karves ir dvylika avelių prie kiemo atgabenę [...]* (Anužai); (66) *Tie laukininkai (būrai) buvo penkis jaučius ir devynias karves ir dvylika avaičių prie kiemo atvedę [...]* (Jonaičiai).

Kita dalis vertusiųjų rinkosi tos pačios reikšmės veiksmažodžio ir prielinksnio *pas*→ACC konstrukciją (5 sakiniai), rodančią kryptį daikto link (Šukys 1984, 232), pavyzdžiui: (67) *Penkis jaučius, devynias karves ir dvylika avelių tur būrai pas kiemą atgabenę [...]* (Šyša); (68) *Laukininkai buvo penkis jaučius ir devynias karves ir dvylika avelių pas kiemą atvedę [...]* (Laugaliai). Viename vertimo variante užfiksuota aukštaitiška aptariamąsios konstrukcijos forma *par*→ACC – (69) *Būrai turėjo 5 jaučius, 9 karves ir 12 avelių par kiemą atgabenę [...]* (Karklė).

- b) išorinės jėgos veikiami trajektoriai priartėja prie antrinio objekto šono, priešakinės ar kurios kitos pusės. Artėjimui prie orientyro šono įvardyti pasirinkta konstrukcija, sudaryta iš slinkties veiksmažodžio ir prielinksnio *šalia*→GEN. Ji pavartota du kartus, tačiau dėl individualių vertusiųjų asmenų konceptualizacijos procesų abu vertimo variantai įgijo skirtingas realizacijas, plg., (70) *Būrai turėjo penkis jaučius ir devynias karves, ir dvylika avių šalia kiemo atgabenę [...]* (Didšiliai) ir (71) *Būrai buvo penkis jaučius ir devynias karves, ir dvylika avių šalia kiemo išgabenę [...]* (Kuršiai).

70 pavyzdyje išorinės jėgos paveikti trajektoriai juda link antrinio orientyro (nurodo veiksmažodis *atgabenti*), o 71 – iš jo (rodo veiksmažodis *išgabenti*).

Artėjimui prie priešakinės orientyro pusės įvardyti vartota konstrukcija su slinkties veiksmažodžiu ir prielinksniu *prieš*→ACCL (du sakiniai), pavyzdžiui, (72) *Tie būrai*

turėjo penkis jaučius ir devynias karves, ir dvylika avikes prieš kiemą atgabėnę [...] (Sausgalviai). Lietuvių kalboje prielinksnis *prieš*→ACC prototipiškai nurodo buvimo vietą priešakinėje orientyro pusėje, o slinkties reikšmę įgyja, nusakant judančių objektų santykius erdvėje (Valiulytė 1998, 142–145), todėl 72 pavyzdžio erdvinės scenos realizacija laikytina neprototipine.

Keturiuose sakiniuose slinkčiai link objekto įvardyti pasirinktas neprototipinis prielinksnis *pirm*→GEN, pavyzdžiui, (73) *Laukininkai buvo penkis jaučius ir devynias karves ir dvylika avelių pirm kiemo atgabėnę [...]* (Mažučiai); (74) *Būrai turėjo penkis jaučius ir devynias karves ir dvylika avikių pirm kiemo atvedę [...]* (Ventė). Pasak Valiulytės, lietuvių kalboje „konstrukcija *pirma*→GEN yra speciali priemonė slenkančių daiktų santykiams žymėti, pvz.: *pirma būrio ėjo vedlys*.“ Taip pat priduriama, jog ši konstrukcija kartais nurodo ir buvimo vietą (1998, 145–146). Aptariamuju atveju galima įžiūrėti dar vieną šia prielinksnine konstrukcija įvardijamą erdvinę situaciją. Pasakotojas pasitelkia deiktinę strategiją ir erdvinius objektų santykius konceptualizuoja iš savo paties perspektyvos: jis save lokalizuoja tarp judančių trajektorijų, todėl kiemas atsiduria priešais jį.

Kita dalis vertusiųjų pasirinko deiktinę strategiją ir save lokalizavo kaime, o trajektorius nukėlė už jo ribų. Tokiais atvejais erdvinė scena nusakyta slinkties veiksmažodžio ir prielinksnio *už*→GEN konstrukcija (keturi sakiniai), pavyzdžiui, (75) *Būrai penkis jaučius, devynias karves ir dvylika aveles ten už kiemo ant pardavimo veda* (Glaudėnai). Tik šiame vertimo variante vokiškojo sakinio erdvinės scenos projekcija yra perteikta tiksliausiai.

- c) dar vienas aptariamojo sakinio erdvinės scenos modelis – išorinės jėgos paveikti trajektoriai juda į antrinio orientyro vidų, jame arba iš jo. Realizuojant šiuos atvejus, slinkties veiksmažodžiai jungti su prototipiškai tokio tipo erdvinės scenas įvardijančiu prielinksniu *į*→ACC (9 sakiniai), *iš*→GEN (7) ir vieną kartą pavartotu *po*→GEN, pavyzdžiui: (76) *Būrai turėjo penkis jaučius, devynias karves ir dvylika avikių į kiemą atgabėnę [...]* (Akmeniškės); (77) *Būrai buvo penkis jaučius ir devynias karves, ir dvylika avelių po kiemo išvarę [...]* (Lazdynai); (78) *Būrai penkis jaučius ir devynias karves, ir dvylika avių iš kiemo išgabėnę buvo [...]* (Mockai).

Vietos nuorodos visai neišverstos dviejuose sakiniuose. Greičiausiai dėl silpnosios vokiečių kalbos mokėjimo viename sakinyje pasirinkta nemotyvuota erdvės santykių raiškos priemonė – prielinksnio *ik*→GEN konstrukcija – (79) *Būrai turėjo penkis jaučius ir devynias karves ir dvylika avelių ik kiemo atgabėnę, tuos norėjo jie parduoti* (Smeltė).

Kadangi trisdešimt septintojo sakinio erdvinė scena vertusiųjų konceptualizuota labai nevienodai, jai įvardyti pasirinktas skirtingas raiškos priemonių inventorių, buvo nutolta nuo originalios erdvinės scenos realizacijos. Tik slinkties veiksmožodžio ir prielinksnio *iš*→GEN konstrukcija tiksliai perteikia vokiškojo sakinio lokalizacijos raišką. Vertimo variantų gausa galėjo atsirasti dėl to, kad vertusieji nesuprato analizuojamame kontekste vartoto vokiečių kalbos prielinksnio *vor*→ACC ‘iš’ reikšmės. Taip pat neatmestina prielaida, jog ši sakinį mėginta versti ne pažodžiui, o kūrybiškai, tik perteikiant jo prasmę.

3.13 Trisdešimt aštuntasis sakiny

<i>Die Leute</i>	<i>sind</i>	<i>heute</i>	<i>alle</i>	<i>draußen</i>
žmonės.NOM.PL	būti.PRS.3PL	šiandien.ADV	visas.NOM.PL	lauke.ADV

auf dem Felde   *und mähen/hauen.*
ant laukas.DAT.SG   ir   kirsti / pjauti.INF
‘Šiandien visi žmonės yra lauke ir pjauna.’

Trisdešimt aštuntajame sakinyje orientyras yra aiškių ribų neturinti fizinė erdvė, įvardijama kaip dirbamos žemės plotas (žr. 13 schemą).

OR

SP ●   TR ●

13 schema. Trajektoriaus lokalizacija aiškių ribų neturinčioje fizinėje erdvėje

Erdvinės scenos dalyvių santykius vokiškame sakinyje rodo ne tik prielinksninė konstrukcija *auf dem Felde* ‘lauke’, bet irrieveiksmis *draußen* ‘lauke, ore’. Lietuvių kalboje abi šios vietos nuorodos gali būti įvardijamos leksema *lauke*⁵. Greičiausiai dėl šių vietos nuorodų išraiškos sutapimo vertimuose ryškios dvi tendencijos: versta pažodžiui sekant vokiškuoju originalu arba mėginta sklandžiai perteikti sakinio prasmę. Abiem atvejais erdvinėje scenoje pagrindinis svoris tenka lokalizacijai dirbamos žemės plote, orieveiksmis tik patikslina trajektorių buvimo vietą. Lietuviškuose sakiniuose orientyro ir trajektorių santykius įvardija prototipinė statinio veiksmožodžio ir prielinksninio *ant*→GEN konstrukcija (30 sakinių), aktualizuojanti trajektorių buvimą orientyro paviršiuje (plg. Valiulytė 1998, 64; Šukys 1998, 354), pavyzdžiui, (80)

⁵ Leksemos *laukas* inesyvo forma lietuvių kalboje gali žymėti buvimą atviraime dirbamos žemės plote (plg. *dirba javų lauke*) arba priešpriešą tarp patalpos ir atviros erdvės (plg. *stovi lauke, o ne kambaryje*). Plačiau apie iliatyvų *laukan, laukuosun* semantiką žr. Kardelytė-Grinevičienė 2013, 92–104.

Žmonės yr šiandien visi ant lauko ir pjaun (Ventė). 27 vertimo variantuose vartotos abi erdvinės nuorodos, pavyzdžiui, (81) *Žmonės yr šiandien visi lauke ant lauko ir šienauja* (Akmeniškės); (82) *Žmonės ir šiandien visi lauke ant laukų ir pjaun* (Šakūnėliai).

Neprototipine aptariamąsios erdvinės scenos realizacija lietuvių kalboje laikytina slinkties veiksmažodžio ir prielinksnio *i*→ACC konstrukcija: (83) *Žmonės visi išėjo į lauką pjauti* (Virkytai). Tokį pasirinkimą galėjo lemti silpnesnės vertusiojo asmens vokiečių kalbos žinios arba pasirinktas kūrybiškas vertimo variantas – versti ne pažodžiui, o perteikiant prasmę.

3.14 Keturiasdešimtas sakiny

<i>Ich</i>	<i>bin</i>	<i>mit</i>	<i>den Leuten</i>	<i>da</i>
aš.NOM.SG	būti.PRS.1SG	su	žmonės.DAT.PL	ten.ADV

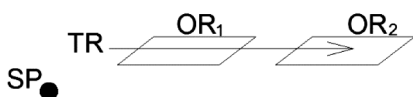
<i>hinten</i>	<i>über</i>	<i>die Wiese</i>	<i>ins</i>	<i>Korn</i>
užpakaly.ADV	per	pieva.ACC.SG	į	javas.ACC.SG

gefahren.

važiuoti.PST.PTCP

‘Aš nuvažiauvau per pievą į javų lauką su ana tais žmonėmis.’

Keturiasdešimtojo sakinio erdvinė scena sukomponuota iš kelių orientyrų ir lokalizaciją patikslinančių nuorodų. Pagrindinę erdvinę sceną sudaro su trajektoriais susitapatinęs pasakotojas, per tarpinį orientyrą judantis link galutinio tikslo (žr. 14 schemą).

14 schema. Trajektorias judėjimas link galutinio tikslo per tarpinį orientyrą

Aptariamasis sakiny turi daugiausiai vertimo variantų (net 15 variantų, dviejose anketose apskritai neišverstas) ir buvo prasčiausiai vertusiųjų suprstas. Judėjimą per tarpinį orientyrą (*über die Wiese* ‘per pievą’) visi vertusieji įvardijo prototipine lietuvių kalbos konstrukcija, sudaryta iš slinkties veiksmažodžio ir prielinksnio *per*→ACC, pavyzdžiui, (84) *Aš esu su tais žmonėmis per pievą į rugius važiaavęs* (Luknojai). Tačiau erdvinės nuorodos *da hinten* ‘toliau’ vertimai labai įvairuoja. Galima kelti prielaidą, jog vertusieji ne iki galo suprato jos reikšmę, nurodančią, jog objektas yra toliau nuo kalbėtojo, t. y. aptariamoji erdvinė scena turėjo būti suvokta taip: ‘aš nuvažiauvau per

pievą į javų lauką su ana tais žmonėmis, kurie yra toliau nuo manęs / už manęs' (plg. opozicijas *nah* 'arti' : *fern* 'toli', *nah – da vorne* 'štai čia' : *fern – da hinten* 'štai ten').

Išskirtinos dvi keturiasdešimtojo sakinio vertimo modelių grupės:

- a) dažniausiai (22 sakiniai) verstos visos trys originale vartotos lokalizacijos nuorodos. Pastebėtina, jog vokiečių kalbosrieveiksmis *da* tokiuose vertimuose turi dvi reikšmes. Vienais atvejais jis įvardijamasrieveiksmiu *ten* (11 sakinių), pavyzdžiui, (85) *Aš važiavau ten užpakaly su žmonėmis per pievą į rugius* (Rudynai). Kitoje dalyje sakinių šisrieveiksmis verstas *čia* arba *čionai* (11 sakinių), pavyzdžiui, (86) *Aš esu su tais žmonėmis čia užpakaly per pievą į rugius važiuoju* (Šyšgiriai); (87) *Aš esu su žmonėmis čionai užpakaly per pievą į rugius važiuoju* (Jonaičiai). Keturiuose sakiniuose erdvinė scena be papildomų lokalizacijos nuorodų įvardyta prototipine lietuvių kalbos konstrukcija, sudaryta iš slinkties veiksmažodžio ir prielinksnio *per*→ACC (Valiulytė 1998, 115–117): (88) *ten(ai) per pievą į rugius* (3 sakiniai) ir (89) *paskui per tą pievą į rugius*.

Prie neprototipinių šios erdvinės scenos vertimų priskirtini tie, kur tikslinamoji vietos nuoroda verstarieveiksmiu *aplink*, pavyzdžiui: (90) *Aš su žmonėmis čia aplink per pievą į rugius važiavau* (Kriokiškiai, Pakalnė); (91) *Aš esmi su tais žmonėmis aplinkui per tą pievą į rugius važiuoju* (Borovoje). Neprototipiniais laikytini ir penki trejopai lokalizaciją įvardijantys vertimų variantai, kur judėjimas link galinio taško konceptualizuojamas kaip tikslas, pavyzdžiui, (92) *Aš su žmonėmis ten užpakaly per pievą rugių važiavau* (Laugaliai).

- b) verstos dvi vokiško sakinio lokalizacijos nuorodos. Tokiais atvejais dominuoja pažodinis erdvinės scenos perpasakojimas, o trajektorių lokalizaciją nurodorieveiksmis *užpakaly* (12 sakinių), pavyzdžiui, (93) *Aš esu su tais žmonėmis užpakaly per pievą į rugius važiuoju* (Kuršiai).

Esama variantų, leidžiančių kelti prielaidą, jog vertusieji nesuprato vokiško sakinio, pavyzdžiui, (94) *Aš esmi su šeimyna ten per tas galines pievas į rugius važiuoju* (Prūseliai); (95) *Aš esu su žmonėmis ten per užpakalį per pievas į rugius važiuoju* (Pėteraičiai).

Išanalizavus keturiasdešimtojo Wenkerio sakinio vertimus matyti, kad dauguma vertusiųjų aiškiai konceptualizavo erdvinę sceną, kuria nusakomas trajektoriaus judėjimas link galutinio taško. Tai rodo prototipiniai jos įvardijimai slinkties veiksmažodžio ir prielinksnio *į*→ACC konstrukcija. Papildomų vietos nuorodų vertimas įvairuoja greičiausiai dėl to, kad vertusieji ne iki galo jas suprato.

4 Išvados

Išanalizavus keturiolikos lokalizaciją erdvėje nusakančių Wenkerio sakinių vertimus į lietuvių kalbą galima teigti, jog juose projektuotų erdvinių scenų dalyvių būseną arba judėjimas dažniausiai įvardijamas prielinksninėmis konstrukcijomis. Sekant vokiškuoju originalu, šios lokalizacijos nuorodos gali būti papildytos patikslinančiaisrieveiksmiais. Nors tiek vietai, tiek krypčiai nurodyti inesyvo ir iliatyvo linksniai vartoti retai, užfiksuota ir šių formų konkurencijos atvejų.

Sakinių analizė rodo, jog lietuvių kalba užrašytų erdvinių scenų vertimo variantų gausa ir raiškos priemonių inventoriaus pasirinkimas priklauso nuo vokiškuose sakiniuose projektuotų erdvinių scenų sudėtingumo. Atsižvelgus į sudėtingumo kriterijų, išskirtini trys analizuotų erdvinių scenų modeliai, galėję nulemti raiškos priemonių pasirinkimą. Pirmasis modelis – paprastos, arba elementariosios, erdvinės scenos, kurių dalyviai yra vienas ir daugiau trajektorių, esančių ar judančių į vieną fizinės erdvės orientyrą (trečiasis, vienuoliktasis, penkioliktasis, dvidešimt ketvirtasis, trisdešimt trečiasis ir trisdešimt ketvirtasis sakiniai). Šiam modeliui priskirtinos erdvinės scenos išverstos be variantų, pasirinktos lietuvių kalbai prototipinės raiškos priemonės. Taigi galima kelti prielaidą, jog paprastosios erdvinės scenos vienodai konceptualizuotos tiek vokiškai, tiek lietuviškai kalbėjusių žmonių, o jų realizacijos priemonės yra bendros lietuvių ir vokiečių kalboms. Išsiskiria tik vienuoliktojo sakinio vertimai, kur varijuoją erdvinės scenos dalyvių santykius nusakančio prielinksnio *um*→ACC ‘aplink, apie’ lietuviškieji atitikmenys. Vertimo variantų galėjo atsirasti dėl to, kad vertusieji asmenys galėjo būti skirtingų patarnių atstovai ir todėl lokalizacijai įvardyti rinkosi konkrečiai patarnei būdingas erdvės raiškos priemones.

Antrąjį modelį reprezentuoja elementariosios erdvinės scenos, papildytos patikslinančiomis vietos nuorodomis, t. y.rieveiksmiais (pirmasis, keturioliktasis, dvidešimt šeštasis ir trisdešimt šeštasis sakiniai). Tokių sakinių vertimai į lietuvių kalbą įvairuoja. Variantiškumą greičiausiai nulėmė pasirinktos skirtingos papildomų vietos nuorodų vertimo strategijos. Apibendrinus vertimų variantus, išryškėja dvi tendencijas. Pirmoji – stengtasi pažodžiui versti visas arba dalį vietos nuorodų. Galima kelti prielaidą, jog tokiais atvejais vertusieji turėjo nuostatą kuo mažiau nutolti nuo originalo. Antroji tendencija – papildomos vietos nuorodos verstos netiksliai, nutolstant nuo originalo. Tai galėjo nulemti silpnesnės vertusiųjų asmenų vokiečių kalbos žinios.

Prie trečiojo modelio priskirtinos sudėtingosios erdvinės scenos, sudarytos iš skirtingais ryšiais susietų dviejų ar daugiau orientyrų ir trajektorių (ketvirtasis, trisdešimt septintasis, trisdešimt aštuntasis ir keturiasdešimtasis sakiniai). Šios erdvinės scenos turi daugiausiai vertimo variantų, tačiau juos išanalizavus matyti dvi vyraujančios tendencijos – pažodinis ir kūrybiškas vertimas. Atitinkamai ir raiškos priemonių inventorius yra

arba pažodžiui išverstas iš vokiečių kalbos, arba pasirinkti lietuvių kalbai prototipiniai lokalizacijos erdvėje įvardijimai. Taigi lietuviškųjų Wenkrio sakinių analizė atskleidžia juose vartotų vietos raiškos priemonių autentiškumo ir erdvinės scenos sudėtingumo ryšį. Lietuvių kalbai prototipinės lokalizacijos raiškos priemonės vertusių asmenų buvo pasirinktos elementariosioms erdvinėms scenoms nusakyti. Pažodinis vertimas būdingas sudėtingosioms ir elementariosioms erdvinėms scenoms su papildomomis lokalizacijos nuorodomis. Tačiau neatmestina prielaida, jog pažodiniu toks vertimas laikytinas tik sąlyginai, nes jo priežastis galėjo būti ir vertusiojo asmens mokėta tarmė bei joje vartotos neprototipinės lokalizacijos raiškos priemonės.

Padėka

Už konsultacijas analizuojant ir anotuojant vokiškus Wenkerio sakinius nuoširdžiai dėkoju Tarpdisciplininių baltų studijų instituto (Miunsteris, Vokietija) dėstytojai dr. Magdalenei Huelmann ir Vilniaus universiteto Vokiečių filologijos katedros lektorei dr. Justinai Daunorienei.

Santrumpos

ACC	galininkas
ADV	prieveiksmis
COMP	aukštesnysis laipsnis
DAT	naudininkas
GEN	kilmininkas
IMP	liepiamoji nuosaka
INF	bendratis
NOM	vardininkas
OR	orientyras
PL	daugiskaita
PREP	prielinksnis
PRS	esamasis laikas
PST	būtamasis laikas
PTC	dalelytė
PTCP	dalyvis
REFL	sangražinis
SG	vienaskaita
SP	stebėtojo pozicija
SUPL	aukščiausiasis laipsnis
TR	trajektorius
V	veiksmažodis
vo.	vokiečių kalba

Duomenų šaltiniai

DD	www.duden.de
LKŽe	elektroninė Didžiojo lietuvių kalbos žodyno versija www.lkz.lt
REDE	www.regionalsprache.de/Wenkerbogen/Katalog.aspx
	https://de.wikipedia.org

Literatūros sąrašas

- Bakšienė, Rima, Daiva Vaišnienė. 2014. *Klaipėdos krašto aukštaičiai: tekstai ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Būdvytytė, Aina, Reda Toleikienė. 2003. Akys, siela, širdis ir kitos talpyklos. *Respectus philologicus* 4, 134–145.
- Evans, Vyvyan. 2007. *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- Fleischer, Jürg, Florian Sommer. 2012. Litauische Materialien im Archiv des Forschungszentrums Deutscher Sprachatlas in Marburg. *Archivum Lithuanicum* 14, 417–436.
- Girdenis, Aleksas, Zigmantas Zinkevičius. 1966. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. *Kalbotyra* 14, 139–147.
- Kardelis, Vytautas, Daiva Kardelytė-Grinevičienė. 2016. Priekin – per erdvę ir laiką. *Lietuvių kalba* 10, prieiga internete: www.lietuviukalba.lt.
- Kardelytė-Grinevičienė, Daiva. 2013. Dėl iliatyvų *laukan*, *laukuosun* semantikos rytų aukštaičių vilniškių šnektose. *Acta Linguistica Lithuanica* 68, 92–104.
- Kardelytė-Grinevičienė, Daiva. 2015. Lokatyvinių inesyvo ir iliatyvo konstrukcijų semantinė raiška šiaurės rytų aukštaičių vilniškių patarmėje. *Acta Linguistica Lithuanica* 72, 153–174.
- Kövecses, Zoltan. 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford university press.
- Lakoff George. 2004. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Lameli, Alfred. 2008. Was Wenker noch zu sagen hatte... Die unbekanntenen Teile des ‘Sprachatlas des deutschen Reichs’. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 75, 255–281.
- Langacker, Roland W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LKTCH – Leskauskaitė, Asta, Rima Bacevičiūtė, Audra Ivanauskienė, Edmundas Trumpa. 2004. *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

- Malesa, Krzysztof. 2003. Some preliminary remarks on spatial distinctions in Lithuanian. *Acta Linguistica Lithuanica* 48, 59–70.
- Mikulskas, Rolandas. 2005. Išilginių objektų predikacijos pobūdis. Subjektyvaus judėjimo sąvoka. *Acta Linguistica Lithuanica* 52, 23–39.
- Schiller, Christiane, Dalia Kiseliūnaitė. 2015. Ein nehrungskurischer Text im Forschungszentrum Deutscher Sprachatlas in Marburg. Das Blatt 30084 Nidden. *Archivum Lithuanicum* 17, 379–402.
- Šukys, Jonas. 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. Kaunas: Šviesa.
- Valiulytė, Elena. 1998. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Įteikta 2016 m. birželio mėn.